جۇمە نامىزى ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈملىرى

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ
ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٌ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِى ٱلۡأَرۡضِ
وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوۡاْ تِجَـٰرَةً أَوۡ لَهۡوًا ٱنفَضُّوٓاْ
إِلَيۡهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًاۚ قُلۡ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٌ مِّنَ ٱللَّهۡوِ وَمِنَ ٱلتِّجَـٰرَةِۚ وَٱللَّهُ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١﴾ ﴾

﴿ئى مۆمىنلەر! جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، اللہ نى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پارىغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، اللہ نىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن اللہ نى كۆپ ياد ئېتىڭلار. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشانى كۆرسە، سېنى ئۆرە تۇرۇپ (خۇتبە ئوقۇۋاتقان) پېتىڭ تاشلاپ، ئۇنىڭغا (يەنى تىجارەتكە) يۈگۈرىدۇ، (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «اللہ نىڭ دەرگاھىدىكى نەرسە (يەنى ساۋاب ۋە نېمەت) تاماشادىن ۋە تىجارەتتىن ياخشىدۇر، اللہ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر»﴾.

ـــ سۈرە جۇمۇئە 9 ـ، 10 ـ، 11 ـ ئايەتلەر

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

نُودِىَ: (ئەزان ئېيتىلسا)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «نىدائ» بولۇپ، يۇقىرى ئاۋازدا چاقىرىش، دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئايەتتە جۈمە نامىزى ئۈچۈن ئېيتىلغان ئەزاننى كۆرسىتىدۇ.

ٱلۡجُمُعَةِ: (جۈمە)، جۈمە كۈنى ھەممىگە تونۇشلۇق بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەپتىلىك دەم ئېلىش كۈنىدۇر. جۈمە كۈنى ھەپتىنىڭ كۈنلىرىدىن ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان مۇئەييەن بىر كۈنگە ئىسىم بولۇپ كەلمەكتە. ئەسلىدە ئۇ سۆزنىڭ مەنىسى ”توپلانماق“ بولۇپ، جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلار جۈمە نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن توپلىنىدىغان بولغاچقا، ”جۈمە“ دەپ ئاتالغان. ئەرەبلەر ئىلگىرى ئۇ كۈننى ”ئەرۇبە

كۈنى» دەپ ئاتايدىكەن. ئۇنى تۇنجى قېتىم "جۈمە كۈنى" دەپ ئاتىغان كىشى كەئب ئىبنى لۇئەيدۇر. سۇھەيلى مۇنداق دەيدۇ: «بەزى ئىلىم ئەھلىنىڭ ئېيتىشىچە، ئەرۇبە، دېگەن سۆز "رەھمەت" دېگەن مەنىدە كېلىدىكەن.»[1]

فَٱسۡعَوۡاْ: (ئالدىراپ بېرىڭلار)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «سەئيى» بولۇپ، ئالدىراپ ماڭماق، تېز ماڭماق، دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. ئەمما ئايەتتە: نامازغا بەك ئالدىراپ كەتمەستىن مېڭىپ كېلىڭلار دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر نامازغا تەكبىر ئېيتىلسا، يۈگۈرگەنچە كەلمەڭ. ئارامخۇدا مېڭىپ كېلىڭلار، نامازنىڭ ئۈلگۈرگەن قىسمىنى ئوقۇڭلار، ئۈلگۈرەلمىگەن قىسمىنى ئۆزەڭلار تاماملىۋېلىڭلار.»[2]

ذِكۡرِ ٱللَّهِ: (الله نى ياد ئېتىش)، الله نى ياد ئېتىش جۈمە نامىزىنى ئوقۇشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى بۇنىڭغا الله تائالانىڭ: ﴿نامار ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پارىغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، الله نىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار﴾ دېگەن سۆزى دەلىلدۇر. ئۇ سۆز جۈمە خۇتبىسىنى كۆرسىتىدۇ دېگەن قاراشمۇ بار.

توغرا ۋە كۈچلۈك قاراش شۇكى، ئۇ سۆز جۈمە خۇتبىسىنى ۋە نامىزىنى بىرلىكتە كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ھەر ئىككىلىسى الله نى ياد ئېتىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَ: (ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار) يەنى ئېلىم ـ سېتىمنى، مۇئامىلە ئىشلىرىنى، تىجارەت ۋە خىزمەت ئىشلىرىنى قويۇپ تۇرۇڭلار.

ئەلۇسى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز مۇئامىلە ئىشلىرىنى قويۇپ تۇرۇڭلار، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇنداق بولغاندا ئېلىم ـ سېتىمنى، ئىجارە ئىشلىرىنى ۋە باشقا پۈتۈن مۇئامىلە ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.»[3]

قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتتە مەخسۇس ئېلىم ـ سېتىم تىلغا ئېلىندى. چۈنكى ئۇ بازاردىكى كىشىلەر ئەڭ كۆپ شۇغۇللىنىدىغان ئىشتۇر.»[4]

قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ: (نامار ئوقۇلۇپ بولغاندا) يەنى نامازنى ئادا قىلىپ بولساڭلار. الله تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن﴾[5].

---

[1] ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 99 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 97 ـ بەت. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 264 ـ بەت.
[2] ئىمام بۇخارى، مۇسلىم، ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، نەسائى ۋە ئىبنى ماجە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 102 ـ بەت.
[3] ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 103 ـ بەت.
[4] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 107 ـ بەت.
[5] سۈرە بەقەرە، 200 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.munber.org

فَٱنتَشِرُوا: (تارىلىپ كېتىڭلار) يەنى ئۆزەڭلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن زېمىنغا تاراپ كېتىڭلار. اللّٰه تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن تارقاپ كېتىڭلار﴾[1].

وَٱبۡتَغُوا: (تەلەپ قىلىڭلار)، اللّٰه تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿اللّٰه ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن﴾[2].

فَضۡلِ ٱللَّهِ: (اللّٰه نىڭ پەزلى)، اللّٰه نىڭ پەزلى رىزىق، تىجارەت ۋە ھالال كەسىپنى كۆرسىتىدۇ.

ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «مۆمىنلەر دۇنيالىقتىن بىرەر نەرسە تەلەپ قىلىشقا بۇيرۇلغىنى يوق. ئۇلار پەقەت كېسەل يوقلاشقا، جىنازە نامازلىرىغا قاتنىشىشقا، اللّٰه يولىدىكى قېرىنداشلارنى زىيارەت قىلىشقا بۇيرۇلغان.»[3]

ٱنفَضُّوٓاْ إِلَيۡهَا: (ئۇنىڭغا يۈگۈرىدۇ) يەنى شۇ تەرەپكە كېتىپ، سېنىڭ ئەتراپىڭدىن تارقاپ كېتىدۇ.

ئايەتتىكى ئالماش تىجارەتكە قايتۇرۇلدى. چۈنكى تىجارەت ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ئىش ئىدى.

زۇجاج مۇنداق دەيدۇ: «ئايەت: ئەگەر ئۇلار بىرەر تىجارەتنى كۆرسە، سېنى ئۆرە تۇرۇپ خۇتبە ئوقۇۋاتقان پېتىڭ تاشلاپ قويۇپ، تىجارەتكە يۈگۈرىدۇ. ياكى ئۇلار بىرەر تاماشانى كۆرسە، سېنى ئۆرە تۇرۇپ خۇتبە ئوقۇۋاتقان پېتىڭ تاشلاپ قويۇپ، تاماشاغا يۈگۈرىدۇ، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئىككىنچى جۈملە بىرىنچى جۈملىنىڭ ئىپادىلىگەنلىكى ئۈچۈن قىسقارتىۋېتىلگەن.»[4]

وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا: (سېنى ئۆرە تۇرغان پېتىڭ تاشلاپ) يەنى مۇنبەر ئۈستىدە خۇتبە ئوقۇۋاتقان پېتىڭ تاشلاپ قويۇپ. بۇ ئايەت خۇتبە ئوقۇغاندا ئۆرە تۇرۇشنىڭ بەلگىلەنگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ: (رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر)، چۈنكى اللّٰه ئۆزىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ئىبادەت قىلغان كىشىگىمۇ، ئۆزىنى ئىنكار قىلغان ۋە تانغان كىشىگىمۇ رىزىق بېرىدۇ. اللّٰه ئۆزىدىن رىزىق تىلىگەن كىشىگە، مەيلى ئۇ مۆمىن بولسۇن ياكى كاپىر بولسۇن، ئوخشاشلا رىزىق بېرىدۇ.

---

[1] سۈرە ئەھزاب، 53 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە قەسەس، 77 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] ئىبنى مەردەۋەيھى رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 103 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 109 ـ بەت.

[4] ئىمام ئەبۇ سەئۇدنىڭ «ئىرشادۇل ئەقلىسسەلىم ئىلا مەزايال قۇرئانىل كەرىم» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 209 ـ بەت. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 269 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 111 ـ بەت.

ئىمام تەبەرى: ﴿الله رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر﴾ دېگەن ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «الله رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر، شۇڭا رىزقىڭلارنى تىلەشتە ئۇنىڭغىلا ئىلتىجا قىلىڭلار، ئۇنىڭدىنلا ئۆز پەزلى مەرھەمىتىنى سىلەرگە كەڭ قىلىشىنى تىلەڭلار، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسىدىن رىزىق تىلىمەڭلار.»[1]

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۆمىنلەر! الله قا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىشەنگەن مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەر مۇئەززىنىنىڭ ﴿جۈمە﴾ نامىزىغا توۋلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىساڭلار، ئىشلىرىڭلارنى ۋە مەشغۇلاتلىرىڭلارنى تاشلاڭلار، ﴿ئىلىم ـ سېتىم﴾ ئىشلىرىنى قويۇپ قويۇپ، الله نى ياد ئېتىشكە ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا ئالدىراڭلار. مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىڭلار بىلەن جۈمە نامىزىنى ئوقۇشقا بېرىڭلار. ﴿ئەگەر﴾ سىلەر ئىلىم ۋە توغرا چۈشەنچە ئىگىلىرى بولساڭلار، بۇ ﴿سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر﴾ ۋە ئەۋزەلدۇر. الله نىڭ دەرگاھىدا سىلەر ئۈچۈن ئەڭ پايدىلىقتۇر. ئۇ ئۆزەڭلارغا نۇرغۇن ياخشىلىق ۋە بەرىكەت بولۇپ قايتىدۇ. ئەگەر نامازنى ئادا قىلىپ بولساڭلار، ئۆزەڭلارغا پايدىلىق بولغان ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن ﴿زېمىنغا﴾ تاراڭلار ۋە ﴿الله نىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار﴾. چۈنكى رىزىق الله نىڭ قولىدىدۇر. ئۇ نېمەت ئاتا قىلغۇچى ۋە كەڭ رىزىق بەرگۈچى بولۇپ، نەرسە تىلىگۈچىنىڭ تىلىكىنى قۇرۇق قايتۇرمايدۇ، ئەمەل قىلغۇچىنىڭ ئەمەلىنى زايە قىلىۋەتمەيدۇ، ئۆز پەزلى ۋە ياخشىلىقىدىن ھېچكىمنى مەھرۇم قىلمايدۇ. ﴿مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن الله نى كۆپ ياد ئېتىڭلار﴾.

كېيىنكى ئايەتتە الله تائالا بۇ پانىي دۇنيانى مەڭگۈلۈك ئاخىرەتتىن ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى خەۋەر قىلىدۇ. ئەگەر ئۇلار بىرەر پايدىلىق تىجارەتنىڭ بارلىقىنى ياكى بىرەر سودا كارۋىنىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ياكى دۇنيانىڭ تاماشالىرىدىن، زىبۇزىننەتلىرىدىن، شات ـ خوراملىقىدىن بىرەر نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەتراپىدىن تارقاپ، شۇ دۇنيا تىرىكچىلىكى تەرەپكە كېتىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ﴿ئۆرە تۇرۇپ﴾ خۇتبە ئوقۇۋاتقان پېتى تاشلاپ قويىدۇ. ئەگەر ئۇلار چۈشەنسە ئىدى، ﴿الله نىڭ دەرگاھىدىكى﴾ نەرسىنىڭ يەنى ساۋابنىڭ ﴿تاماشادىن ۋە تىجارەتتىن ياخشى﴾ ۋە مەڭگۈلۈك ئىكەنلىكىنى چوقۇم بىلەتتى. الله تائالا ﴿رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى﴾ بولۇپ، خالىغان كىشىگە ھېسابسىز رىزىق بېرىدۇ. ياخشىلار ئۈچۈن الله نىڭ دەرگاھىدىكى نەرسە ھەممىدىن ياخشىدۇر. الله تائالا تولىمۇ راست ئېيتقان: ﴿(ئى ئىنسانلار!) سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردىكى نەرسىلەر تۈگەيدۇ، الله نىڭ

www.munber.org

[1] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 270 ـ بەت.

دەرگاھىدىكى نەرسىلەر تۈگىمەستۇر. سەۋر قىلغۇچىلارغا، ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز﴾①.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

1 ـ ئىمام ئەھمەد، بۇخارى، مۇسلىم ۋە تىرمىزى قاتارلىقلار جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەلۇم بىر جۇمە كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆرە تۇرۇپ خۇتبە ئوقۇۋاتاتتى. دەل شۇ ئەسنادا مەدىنىگە بىر كارۋان يېتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى كارۋان تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ كېتىپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا پەقەت 12 ئادەملا قالدى. قالغانلار ئىچىدە مەن، ئەبۇ بەكرى ۋە ئۆمەر بار ئىدۇق. شۇنىڭ بىلەن الله تائالا: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشانى كۆرسە، سېنى ئۆرە تۇرۇپ (خۇتبە ئوقۇۋاتقان) پېتىڭ تاشلاپ، ئۇنىڭغا (يەنى تىجارەتكە) يۈگۈرىدۇ...﴾ دېگەن ئايەتنى سۈرىنىڭ ئاخىرغىچىلىك نازىل قىلدى.»②

2 ـ ئىمام ئىبنى كەسىر جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەلۇم بىر جۇمە كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبە ئوقۇۋاتاتتى. دەل شۇ ئەسنادا مەدىنىگە بىر كارۋان يېتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى كارۋان تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ كېتىپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن پەقەت 12 ئادەملا قالغان ئىدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات الله بىلەن قەسەمكى، ئەگەر سىلەرمۇ ئەگىشىپ كەتكەن بولساڭلار، بۇ يەردە سىلەردىن ھېچكىم قالمىسا ئىدى، ئەلۋەتتە سىلەرنى بىر جىلغا ئوت ئېقىتىپ كەتكەن بولاتتى» دېدى. شۇنداقلا: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشانى كۆرسە...﴾ دېگەن بۇ ئايەت نازىل بولدى③.

3 ـ ئەبۇ ھەييان «ئەلبەھرۇل مۇھىت» ناملىق تەپسىرىدە بۇ تاشلاپ قويۇپ كېتىشنىڭ سەۋەبىنى مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مەدىنە ئەھلىگە ئاچارچىلىق يۈز بەرگەن بولۇپ، مال باھاسى ئۆسۈپ كەتكەن ئىدى. شۇ ئەسنادا دەھىيە ئىسمىلىك بىر ئادەم ئاشلىق ئېلىپ كەلگەن بىر كارۋان بىلەن يېتىپ كەلدى. ئادەتتە ئۇلار شەھەرگە كىرگەندە شەھەردىكى كىشىلەرگە بىلدۈرۈش ئۈچۈن ناغرا ـ سۇنايلارنى چېلىپ كىرەتتى. بۇ كارۋانمۇ شۇنداق كىرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ساھابىلار ئۇنى كۆرۈش ۋە ئاڭلاش ئۈچۈن

---

① سۈرە نەھل، 96 ـ ئايەت.

② ئىمام ئىبنى ھەجەرنىڭ «فەتھۇلبارى» ناملىق كىتابى، 8 ـ جىلد، 493 ـ بەت. سەھىھ مۇسلىم، 2 ـ جىلد، 590 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 104 ـ بەت.

③ ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 4 ـ جىلد، 221 ـ بەت. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 269 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 105 ـ بەت.

يۈگۈرۈشۈپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇنبەر ئۈستىدە ئۆرە تۇرۇپ خۇتبە ئوقۇۋاتقان پېتى تاشلاپ قويىدى. ئۇنىڭ بىلەن پەقەت 12 ئادەم قالغان ئىدى. جابىر مۇنداق دەيدۇ: «مەن شۇ 12 ئادەمنىڭ بىرى ئىدىم. شۇنىڭ بىلەن: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشانى كۆرسە...﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولدى.»[①]

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ جۈمە كۈنى جاھىلىيەت دەۋرىدە ئەرۇبە كۈنى دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ كۈننى جۈمە كۈنى دەپ ئاتىغان تۇنجى كىشى كەئب ئىبنى لۇئەيدۇر. ئۇ كۈننىڭ شۇنداق ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كېلىشتىن بۇرۇن مەدىنە ئەھلى بىر ئارىغا جەم بولدى. ئەنسارىلار: «يەھۇدىيلارنىڭ ھەر يەتتە كۈندە بىر ئارىغا جەم بولىدىغان بىر كۈنى بار، خرىستىئانلارنىڭمۇ شۇنداق بىر كۈنى بار، كېلىڭلار، بىزمۇ ئۆزىمىزگە بىر ئارىغا كېلىپ اللّٰه تائالانى ياد ئېتىدىغان ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىدىغان بىر كۈن قىلىۋالايلى» دېيىشتى. ئۇلار يەنە: «شەنبە كۈنى يەھۇدىيلارنىڭ كۈنىدۇر، يەكشەنبە كۈنى خرىستىئانلارنىڭ كۈنىدۇر، بىز ئەرۇبە كۈننى بېكىتەيلى» دېيىشتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئەسئەد ئىبنى زۇرارەنىڭ ئارقىسىغا يىغىلىپ ناماز ئوقۇشقا كېلىشتى. شۇ كۈنى ئۇ ئۇلارغا ئىمام بولۇپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇدى ۋە ئۇلارغا ۋەز ئېيتتى. ئۇلار يىغىلغان شۇ چاغدىن باشلاپ ئۇ كۈن جۈمە كۈنى دەپ ئاتالدى. شۇ كۈنى بىر قوي سويۇلدى. ئۇلار گۆشنى چۈشلۈك ۋە كەچلەك تاماق قىلىپ يېدى. ئۇ ئىسلامدىكى تۇنجى جۈمە نامىزى ئىدى[②].

2 ـ اللّٰه تائالانىڭ: ﴿اللّٰه نى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار﴾ دېگەن سۆزىدە ئىنتايىن ئىنچىكە نۇقتا بولۇپ، مۆمىن جۈمە نامىزىغا جەڭگىۋار، روھلۇق، قىزغىن ۋە قەتئىي ئىرادە ھالىتىدە بېرىشى كېرەك. چۈنكى ئايەتتىكى «سەئيى» دېگەن سۆز يۈگۈرۈپ مېڭىشنى ئەمەس، قىزغىنلىق، تىرىشچانلىق ۋە روھلۇق ھالەتتە مېڭىشنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى نامازغا يۈگۈرۈپ مېڭىش مەنئى قىلىنغان.

ھەسەن مۇنداق دەيدۇ: «اللّٰه نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇ سۆز پۇت بىلەن يۈگۈرۈشنى ئەمەس، دىل بىلەن يۈگۈرۈشنى، نىيەت بىلەن يۈگۈرۈشنى ۋە رىغبەت بىلەن

[①] ئىمام ئەبۇ ھەييانىنىڭ: «ئەلبەھرۇل مۇھىيت» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 268 ـ بەت.
[②] ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 99 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 97 ـ بەت.

www.munber.org

يۈگۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى مۆمىنلەر نامازغا پۈت بىلەن يۈگۈرۈپ كېلىشتىن مەنئى قىلىنغان. ئۇلار نامازغا پەقەت ئارامخۇدا ۋە ئېغىر بېسىقلىق بىلەن ماڭىدۇ.»[1]

3 ـ ﴿ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار﴾ دېگەن ئايەتتە ئېلىم ـ سېتىملا تىلغا ئېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئېلىم ـ سېتىمنى ۋە باشقا بارلىق مۇئامىلە تۈرلىرىنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئەبۇ ھەييان مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتتە جۈمە نامىزى ۋاقتىدا ھارام قىلىنغان ئىشلار ئىچىدىن پەقەت ئېلىم ـ سېتىم تىلغا ئېلىندى. چۈنكى بازاردىكى كۆپ كىشىلەر ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نېمىشقا دېگەندە ئىنسانلار ئۇ كۈندە يېزا ـ قىشلاقلاردىن شەھەرلەرگە كېلىپ، كۈن چۈش بولغاندا تىجارەتكە تازا كىرىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئاخىرەتنىڭ تىجارىتىگە ئالدىراشقا، نامازنى ئادا قىلىپ بولغانغا قەدەر دۇنيانىڭ تىجارىتىنى قويۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇلدى.»[2]

4 ـ ئىلگىرى ئۆتكەن ياخشى كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ ئەمەللىرىدە، ھەرىكەتلىرىدە ۋە سۈكۈت قىلغان ئىشلىرىدا، گەرچە ئۇنىڭدىكى سىرنى بىلەلمىسىمۇ، ئەگىشەتتى. بۇ ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ناھايىتى بەك ياخشى كۆرگەنلىكىدىندۇر. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۇلاردىن بىرى جۈمە نامىزنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن مەسجىدتىن چىقىپ بازارنى بىرئاز ئايلىنىدىكەن، ئاندىن مەسجىدكە قايتىپ كېلىپ الله تائالا خالىغان مىقداردا ناماز ئوقۇيدىكەن. ئۇنىڭغا: بۇ ئىشنى نېمىشقا قىلىسەن؟ دېيىلگەندە، ئۇ: مەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سەردارى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى كۆردۈم دەپ جاۋاب بەرگەن ۋە: ﴿ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا﴾ دېگەن بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلغان ئىكەن[3].

5 ـ ئەراك ئىبنى مالىك جۈمە نامىزنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن قايتىپ كېتىۋاتقاندا مەسجىدنىڭ دەرۋازىسىدا توختاپ تۇرۇپ: «ئى الله! مەن سېنىڭ چاقىرىقىڭنى قوبۇل قىلىپ سەن پەرز قىلغان نامازنى ئوقۇدۇم، ئاندىن ماڭا بۇيرۇق قىلغىنىڭ بويىچە تارقىدىم، ماڭا ئۆز پەزلىڭدىن رىزىق بەرگىن، سەن رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىسەن» دەيتتى[4].

6 ـ الله تائالانىڭ: ﴿الله نى كۆپ ياد ئېتىڭلار﴾ دېگەن سۆزىدە ئىنتايىن ئىنچىكە نۇقتا بولۇپ، الله تائالا مۆمىنلەرنى رىزىق تەلەپ قىلىشقا ئالدىراشقا ۋە تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا بۇيرۇدى. بۇ مەشغۇلات كىشىنى غەپلەتتە قويىدىغان بولغاچقا، بەلكى ئۇنىڭ پۇل ـ مال توپلاشقا بولغان رىغبىتى ئۇنى يالغان سۆزلەشكە، ئالدامچىلىق قىلىشقا

---

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 103 ـ بەت. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 207 ـ بەت. ئىمام ئەبۇ ھەييانىنىڭ: «ئەلبەھرۇل مۇھىيت» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 268 ـ بەت.

[2] ئىمام ئەبۇ ھەييانىنىڭ: «ئەلبەھرۇل مۇھىيت» ناملىق تەپسىرى، 8 ـ جىلد، 268 ـ بەت.

[3] ئىبنى مەردۇۋەيھى رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «رەھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 104 ـ بەت.

[4] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 109 ـ بەت.

ۋە ھىيلە ئىشلىتىشكە ئۇنىدەش ئېھتىمالى بولغاچقا، ھەر بىر مۇسۇلمان دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بايلىقنىڭ تۈگەپ كېتىدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى، ئاخىرەت ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىنىڭ مەڭگۈلۈك ئىكەنلىكىنى، الله تائالانىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىنىڭ ياخشى ۋە ئەبەدىيلىك ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن الله تائالانى ياد ئېتىشكە بۇيرۇلدى. شۇنداق قىلغاندا ئۇنى دۇنيا تىجارىتى ئاخىرەت تىجارىتىدىن مەشغۇل قىلىپ قويمايدۇ. الله تائالا بۇ ھەقتە مۆمىنلەرنى سۆيەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى، سودا ـ سېتىق ئۇلارنى الله نى زىكىر قىلىشتىن، ناماز ئۆتەشتىن، زاكات بېرىشتىن غەپلەتتە قالدۇرمايدۇ﴾[1]. الله نى كۆپ ياد ئېتىشكە بۇيرۇشتىكى سىر دەل مۇشۇ بولۇپ، ئۇنى ياخشى مۇلاھىزە قىلىڭ.

جۇمە كۈنىنىڭ ئەۋزەللىكلىرى ھەققىدە

1 ـ جۇمە كۈنى ئەڭ ئەۋزەل ۋە ئەڭ ياخشى كۈندۇر. ئىمام مۇسلىم «سەھىھ مۇسلىم» دا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: «ئەڭ ياخشى كۈن جۇمە كۈنىدۇر، ئادەم ئەلەيھىسسالام شۇ كۈندە يارىتىلغان، ئۇ شۇ كۈندە جەننەتكە كىرگۈزۈلدى، شۇ كۈندە جەننەتتىن چىقىرىلدى. قىيامەتمۇ پەقەت جۇمە كۈنى قايىم بولىدۇ.»[2]

2 ـ ئىمام مالىك «مۇۋەتتەئ» ناملىق كىتابىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: «ئەڭ ياخشى كۈن جۇمە كۈنىدۇر، ئادەم ئەلەيھىسسالام شۇ كۈندە يارىتىلغان، ئۇ شۇ كۈندە جەننەتتىن چۈشۈرۈلگەن، ئۇنىڭ تەۋبىسى شۇ كۈندە قوبۇل بولغان، ئۇ شۇ كۈندە ۋاپات بولغان، شۇ كۈندە قىيامەت قايىم بولىدۇ. ھەر جۇمە كۈنى تاڭ ئېتىپ كۈن چىققاندىن باشلاپ ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن باشقا پۈتۈن جانلىق قىيامەت كۈنىدىن قورققان ھالدا شۇ كۈندە چىلىنىدىغان سۇرغا قۇلاق سالىدۇ. ئۇ كۈندە خاس بىر ۋاقىت بولۇپ، مۇسۇلمان بەندە الله دىن نەرسە تىلەپ دۇئا قىلغان ھالدا شۇ ۋاقىتقا ئۇدۇللۇشۇپ قالسا، الله ئۇنىڭغا تىلىگەن نەرسىسىنى بېرىدۇ.»[3]

3 ـ ئىمام ئەبۇ داۋۇد سۈنەنىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ: «شەك ـ شۈبھىسىزكى، ئەڭ ئەۋزەل كۈنلىرىڭلار جۇمە كۈنىدۇر. ئادەم ئەلەيھىسسالام شۇ كۈندە يارىتىلغان ۋە شۇ كۈندە قەبزى روھ قىلىنغان. شۇ كۈندە سۇر چېلىنىدۇ، شۇ كۈندە پۈتۈن جانلىقلار ئۆلىدۇ. شۇ كۈندە ماڭا كۆپ دۇرۇت ئېيتىڭلار، سىلەرنىڭ ئېيتقان دۇرۇدۇڭلار ماڭا توغرىلىنىپ تۇرىدۇ.» بۇنى ئاڭلىغان ساھابىلار: ئى

www.munber.org

[1] سۈرە نۇر، 37 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سەھىھ مۇسلىم، 2 ـ جىلد، 585 ـ بەت.
[3] ئىمام مالىك رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى ۋە نەسائى قاتارلىقلارمۇ ئۇ ھەدىسنى يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش مەزمۇندا رىۋايەت قىلغان.

ﷲ نىڭ پەيغەمبىرى! سەن چىرىپ كەتكەن تۇرساڭ، بىزنىڭ ساڭا ئېيتقان دۇرۇدىمىز ساڭا قانداق توغرىلىنىدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شەك ـ شۈبھىسىزكى، ﷲ تائالا زېمىنغا پەيغەمبەرلەرنىڭ تەنلىرىنى يېيىشنى هارام قىلدى» دېدى[1].

شەرئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

قايسى ئەزان چىققاندا جۈمە نامىزىغا ئالدىراش ۋاجىپ بولىدۇ؟

ﷲ تائالانىڭ: ﴿جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ﷲ نى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار﴾ دېگەن سۆزى ئېلىم ـ سېتىمنى تاشلاپ مەسجىدكە ئالدىراشنىڭ ۋاجىپلىقىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئۆلىمالار قايسى ئەزان چىققاندا جۈمە نامىزىغا ئالدىراشنىڭ ۋاجىپلىقى ھەققىدە مۇنداق ئوخشىمىغان قاراشلارغا كەلگەن:

1 ـ بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئەزان بولسا، ئەزان مۇنارى ئۈستىدە ئېيتىلغان تۇنجى ئەزاننى كۆرسىتىدۇ.»

2 ـ يەنە بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئەزان ئىمام مۇنبەر ئۈستىگە چىققاندا ئۇنىڭ ئالدىدا ئېيتىلغان ئەزاننى كۆرسىتىدۇ.»

ئالدىنقى قاراشتىكىلەرنىڭ دەلىللىرى

1 ـ ئەزان نامازنىڭ ۋاقتىنى بىلدۈرۈشتىن ئىبارەتتۇر. نامازغا ئالدىراپ بېرىش بولسا ئەزان چىققاندا ۋاجىپ بولىدۇ. بۇ ئەزان مۇنار ئۈستىدە ئېيتىلىدىغان، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قوشۇپ يولغا قويغان بىرىنچى ئەزاننى كۆرسىتىدۇ. ئەينى زاماندا ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جۈمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشىلەرنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكىنى، ئولتۇراق رايونلىرىنىڭ مەسجىدتىن خېلى يىراقلارغىچە ئۇزاقلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بازارغا سېلىنغان، «زەۋرائ» دېيىلىدىغان ئۆيدە بىرىنچى ئەزاننى ئېيتىشقا يارلىق چۈشۈرگەن. بۇ ئىش ئۇنىڭ زامانىدىن باشلاپ بىزنىڭ بۇ دەۋرىمىزگىچە مۇشۇنداق داۋام قىلىپ كەلمەكتە.

2 ـ ئۇلار ئىمام بۇخارى «سەھىھ بۇخارى» دا سائىب ئىبنى زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان مۇنۇ ھەدىسنى دەلىل قىلىدۇ. سائىب مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا جۈمە كۈنىدىكى تۇنجى ئەزان ئىمام مۇنبەرگە چىقىپ ئولتۇرغاندا ئېيتىلاتتى. ئوسمان

---

[1] ئىمام ئەبۇ داۋۇد، نەسائى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىغا كەلگەندە ئادەملەر كۆپىيىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇ «زەۋرائ» دېگەن ئۆيدە ئۈچىنچى ئەزان[1]نى ئېيتىشنى قوشۇپ يولغا قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەزان ئېيتىش ئىشى مۇشۇنداق داۋام قىلدى.»

3 ـ ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: «ئىككىنچى ئەزان ئوقۇلغاندا نامازغا ئالدىراشقا كەلسەك، بۇ ۋاقىت ئىمامنىڭ مۇنبەرگە چىققىدىغان ۋاقتى بولغاچقا، يىراقتىن كېلىدىغان كىشىلەر خۇتبە تىڭشاشتىن مەھرۇم بولۇپ قالىدۇ. الله تائالا ئۇلارنىڭ خۇتبە تىڭشىشى ئۈچۈنلا جۈمە نامىزىنى يېنىكلىتىپ، ئىككى رەكئەت قىلىپ بەلگىلىگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرى مەسجىدكە يېقىن بولغانلىقى، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن شەرئەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن نامازنىڭ بىرىنچى ۋاقتىدا كېلىشكە قاتتىق ھېرىس بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئەزاننىڭ تەكرار ئوقۇلۇشىغا مۇسۇلمانلارنىڭ ئېھتىياجى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئىمامنىڭ ئالدىدا ئوقۇلغان ئەزاننى ئاڭلىغان ھامان دەرھال كېلىپ خۇتبىنىڭ بېشىغا ئۈلگۈرەلەيتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى مەسجىدكە يېقىن ئىدى.»

ھەنەفى مەزھىبىدىكىلەر مۇشۇ قاراشقا تايىنىدۇ. ھەنەفى مەزھىبىنىڭ فىقھشۇناس ئىماملىرىدىن «ئەلكەنز» ناملىق كىتابنىڭ ساھىبى مۇنداق دەيدۇ: «بىرىنچى ئەزان چىقىشى بىلەنلا ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ نامازغا ئالدىراش ۋاجىپ بولىدۇ. چۈنكى الله تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، الله نى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار﴾ دېدى. نامازغا ئالدىراش ئەزان چىققانلىقى ئۈچۈنلا ھېسابقا ئېلىنىدۇ.» بۇ قاراش ھەنەفى مەزھىبىدە توغرا تېپىلغان.

«ئىمام مۇنبەرگە چىققاندا ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئېيتىلىدىغان ئىككىنچى ئەزان ھېسابقا ئېلىنىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇشۇ ئەزاندىن باشقا ئەزان يوق ئىدى» دەپمۇ قارىلىدۇ. لېكىن بۇ قاراش ئاجىزدۇر. چۈنكى بۇ قاراش نامازغا ئالدىراشنىڭ ۋاجىپلىقىدا ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان بولسا، نامازخان پەرزدىن ئىلگىرىكى سۈننەت نامازنى ئوقۇشقا ۋە خۇتبىنى تىڭشاشقا ئۈلگۈرەلمەيدۇ. بەلكى پەرز نامازغا ئۈلگۈرەلمەسلىك خەۋپىمۇ بار[2].

ئىككىنچى قاراشتىكىلەرنىڭ دەلىللىرى

---

[1] ھافىز ئىبنى ھەجەر «فەتھۇلبارى» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇنىڭ: «ئۈچىنچى ئەزاننى ئېيتىشنى قوشۇپ يولغا قويدى» دېگەن سۆزى ۋەكىئنىڭ ئەبۇ زىئبدىن قىلغان رىۋايىتىدە: «ئوسمان بىرىنچى ئەزاننى ئېيتىشقا يارلىق چۈشۈردى» دەپ ئىپادىلەنگەن. ئىمام شافىئىدىنمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەت قىلىنغان. لېكىن بۇ ئىككى رىۋايەتنىڭ ئارىسىدا قارىمۇ قارشىلىق يوق. چۈنكى ئۇ ئەزان قوشۇپ يولغا قويۇلغانلىقىنى ھېسابقا ئالغاندا ئۈچىنچى ئەزان دەپ ئاتىلىدۇ، ئەسلىدىنلا ئېيتىلىدىغان ئەزان بىلەن تەكبىردىن بۇرۇن ئېيتىلىدىغانلىقىنى ھېسابقا ئالغاندا بىرىنچى ئەزان دەپ ئاتىلىدۇ. شۇنداق بولغاندا ئۈچىنچى ئەزان نامازغا ئېيتىلغان تەكبىرنى كۆرسىتىدۇ.»

[2] «ئەلفىقھۇ ئەلەلمەزاھىب ئەلئەربەئە» ناملىق كىتابقا، ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرگە ۋە ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرگە قاراڭ.

1 ـ ئىلىم ـ سىېتىمنى قويۇپ نامازغا ئالدىراپ بېرىشنى ۋاجىپ قىلىدىغان ئەزان بولسا ئىمامنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئېيتىلىدىغان ئىككىنچى ئەزاندىن ئىبارەتتۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇشۇ ئەزان بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بولسا مۆمىنلەرنىڭ ئۈستىلىرىدىكى پەرزنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلىشىغا ئەڭ ھېرىس ئىنساندۇر. ئەگەر نامازغا ئالدىراش بۇنىڭدىن ئىلگىرى پەرز بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۇلارغا بايان قىلىپ بەرگەن ۋە ئەزان بىلەن خۇتبىنىڭ ئارىلىقىدا كىشىلەرنىڭ نامازغا كېلىشىگە يەتكىدەك ۋاقىت چىقىرىپ بەرگەن بولاتتى.

2 ـ اللہ تائالانىڭ: ﴿جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا﴾ دېگەن سۆزى ھەققىدە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ۋە ھەسەننىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئىمام مۇنبەرگە چىقسا ۋە مۇئەززىن ئەزان ئېيتسا نامازغا ئەزان ئېيتىلغان بولىدۇ.»①

ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: «بۇ، ئۇ ئايەتنى ئەسەر بىلەن (يەنى نەقلى دەلىل بىلەن) تەپسىر قىلغانلىق بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭدىن باشقا قاراشنى ئېتىبارغا ئېلىشقا بولمايدۇ.»

3 ـ ئۇلار يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ناماز ئوقۇغۇچى خۇتبىدە سۆزلىنىدىغان نۇرغۇن پايدىلارنى قاچۇرۇپ قويماسلىقى ئۈچۈن بالدۇر كېلىشى ياخشىدۇر. چۈنكى بۇنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نۇرغۇن ھەدىسلەر رىۋايەت قىلىنغان. لېكىن ئىلىم ـ سىېتىمنى ھارام قىلىش ۋە گۇناھكار بولىدىغانلىققا ھۆكۈم قىلىش ئايرىم ئىشتۇر. سۈننەت دەپ قارالغان ئىشنى قىلىشقا ئۇلگۇرۇشمۇ ئايرىم ئىشتۇر. جۈمە كۈنى پەرز نامازدىن ئىلگىرى ئوقۇلۇپ كېلىۋاتقان سۈننەت نامازغا كەلسەك، سۈننەتكە ئۇلگۇرۇشنى كۆزدە تۇتۇپ پەرز نامازنىڭ ۋاقتىدىن ئىلگىرى نامازغا ئالدىراپ كېلىشنى پەرز قىلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا ئەزان چىققاندا ئىلىم ـ سېتىم ھارام بولىدىغان ئەزان بولسا، ئىمام مۇنبەرگە چىققاندا ئېيتىلىدىغان ئىككىنچى قېتىملىق ئەزان بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇشۇ ئەزان بار ئىدى.»

كۈچلۈك قاراش

بۇ قاراش كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشىدۇر. شۇنداقلا ئۇ ھەنەفى مەزھىبىدىكى بەزى فىقھشۇناسلارنىڭ قارىشىدۇر. بۇ قاراشنىڭ كۈچلۈك بولۇش ئېھتىمالى بار.

ئىككىنچى ھۆكۈم

ئەزان چىققاندا قىلىنغان ئىلىم ـ سېتىم بۇزۇلامدۇ؟

اللہ تائالانىڭ: ﴿ئىلىم ـ سىېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار﴾ دېگەن سۆزى ئەزان چىققاندا ئىلىم ـ سېتىم قىلىشنىڭ ۋە باشقا مۇئامىلە ئىشلىرىنى قىلىشنىڭ ھاراملىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆلىمالار: ئەزان چىققاندا پۈتۈشكەن سودا توغرا بولامدۇ ياكى بۇزۇلامدۇ؟ دېگەن مەسىلە ھەققىدە ئوخشىمىغان قاراشلاردا بولدى.

① ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 444 ـ بەت.

بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سودا بۇزۇلىدۇ. چۈنكى ﴿ئىلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار﴾ دېگەن ئايەتتە سودا قىلىش مەنئى قىلىنغان.»

كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ سودا هارامدۇر. لېكىن ئۇ بۇزۇلمايدۇ. ئۇ، تارتىۋېلىنغان زېمىندا ئوقۇلغان نامازغا ئوخشاش بولۇپ، بۇ ناماز مەكروھلۇق بىلەن ئادا تاپىدۇ.»

ئىمام قۇرتۇبى «ئەلجامىئ لىئەهكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «سودا هارام بولىدىغان ۋاقىت ھەققىدە مۇنداق ئىككى قاراش بار: بىرى، كۈن قايرىلغاندىن باشلاپ نامازنى ئوقۇپ بولغىچە بولغان ۋاقىتتۇر. زەههاك، ھەسەن ۋە ئەتائ شۇنداق دېگەن. يەنە بىرى، خۇتبىگە ئوقۇلغان ئەزاندىن باشلاپ نامازغىچە بولغان ۋاقىتتۇر. بۇ قاراشنى ئىمام شافئىي ئوتتۇرىغا قويغان.»

ئىمام قۇرتۇبى سۆزىنى داۋام قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ئىمام مالىكنىڭ مەزهىبىدە نامازغا ئەزان چىققاندا ئىلىم - سېتىم قىلىشنى تاشلاش لازىم. ئۇنىڭ قارىشىدا شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ قىلىنغان سودا بۇزۇلىدۇ. لېكىن قۇل ئازاد قىلىش، نىكاھ، تالاق ۋە باشقا مۇئامىلە ئىشلىرى بۇزۇلمايدۇ. چۈنكى بۇ ئىشلاردا كىشىلەر ئادەتتە سودىدا مەشغۇل بولۇپ قالغاندەك ئۇزۇن مەشغۇل بولۇپ قالمايدۇ. مالىكى مەزهىبىدىكىلەر: «شۇنىڭدەكلا شېرىكلىشىش، بەخش قىلىش، سەدىقە بېرىش ئىشلىرىمۇ ناهايىتى ئاز يۈز بېرىدىغان بولغاچقا بۇزۇلمايدۇ» دەيدۇ.

ئىبنۇل ئەرەبى مۇنداق دەيدۇ: «توغرا قاراش شۇكى، پۈتۈن سودا ئىشلىرى بۇزۇلىدۇ. چۈنكى ئىلىم - سېتىم قىلىش كىشىنى مەشغۇل قىلىپ قويىدىغان بولغاچقا مەنئى قىلىندى. شۇڭا مۇئامىلە ئىشلىرىدىن كىشىنى جۈمە نامىزىدىن مەشغۇل قىلىپ قويىدىغان ھەممە ئىش شەرىئەت جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا هارام بولىدۇ، مۇنداق ئىشنى توسۇش جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا بۇزۇلىدۇ.»

بەزى ئۆلىمالار مەزكۇر ۋاقىتتا ئىلىم - سېتىم قىلىش دۇرۇستۇر، دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئىلىم - سېتىم قىلىشنى مەنئى قىلغان ئايەتنى ئۇ ۋاقىتتا ئىلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇش ياخشى بولغانلىقتىن مەنئى قىلىنغان دەپ چۈشەندۈرگەن. بۇ قارىشىغا اللە تائالانىڭ: ﴿بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر﴾ دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلغان. بۇ ئىمام شافئىينىڭ مەزهىبىدۇر. ئۇنىڭ قارىشىدا بۇ ۋاقىتتا پۈتۈشكەن مۇئامىلە ئىشلىرى دۇرۇس بولىدۇ، بۇزۇلمايدۇ.

زەمەخشەرى «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «كۆپىنچە ئۆلىمالار ئۇ ۋاقىتتا پۈتۈشكەن سودا بۇزۇلمايدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: چۈنكى ئىلىم - سېتىم قىلىشنىڭ ئۆزى هارام ئەمەس، لېكىن ئۇ پەرزنى ئادا قىلىشتىن مەشغۇل قىلىپ قويىدىغانلىقى ئۈچۈن هارام قىلىنغان. ئۇ، تارتىۋېلىنغان زېمىندا، تارتىۋېلىنغان كىيىمدە

www.munber.org

ۋە تارتقۇلۇنغان سۆز بىلەن ئالغان تاھارەتتە ئوقۇغان نامازغا ئوخشايدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ ئۇ ۋاقىتتا پۈتۈشكەن سودا بۇزۇلىدۇ دەپ قارايدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان.»

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: توغرا قاراش شۇكى، ئۇ ۋاقىتتا پۈتۈشكەن سودا بۇزۇلىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىزنىڭ دىنىمىز ئاساسىدا بولمىغان ھەرقانداق ئەمەل رەت قىلىنىدۇ.» يەنى قوبۇل قىلىنمايدۇ[1].

ئۈچىنچى ھۆكۈم

جۇمە نامىزىنىڭ توغرا ئادا تېپىشى ئۈچۈن خۇتبە ئوقۇش شەرتمۇ؟

الله تائالانىڭ: ﴿الله نى ياد ئېتىشكە (يەنى جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار﴾ دېگەن سۆزى جۇمە نامىزىنىڭ توغرا ئادا تېپىشى ئۈچۈن خۇتبە ئوقۇشنىڭ شەرت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى الله نى ياد ئېتىشنى مەيلى: «ئۇ ۋەز ـ نەسىھەتتۇر» دەيلى، ياكى: «ئۇ ۋەز ـ نەسىھەت ۋە نامازدۇر» دەيلى بەرىبىر ئۇنىڭغا جۇمە خۇتبىسى كىرىدۇ. شۇڭا ئۇ چوقۇم نامازنىڭ توغرا ئادا تېپىشى ئۈچۈن شەرت قىلىنىشى كېرەك. چۈنكى جۇمە نامىزى پەقەت خۇتبە ئوقۇلۇشى ۋە مۆمىنلەرنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت تىڭشىشى ئۈچۈنلا يەشكىللىتىلگەن. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن خۇتبە ئوقۇش پەرزدۇر. بۇ كۆپچىلىك فىقھشۇناسلارنىڭ قارىشىدۇر.

بىراق ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ فىقھشۇناسلىرى مۇنداق دەيدۇ: «خۇتبىدە كىشىلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى بويىچە خۇتبە دەپ ئاتىلىپ قالغان نەرسىنىڭ ھەممىسىنىڭ بولۇشى شەرت قىلىنمايدۇ. چۈنكى الله تائالا ئايەتتە خۇتبىنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى ياكى قىسقا بولۇشىنى، خۇتبە دەپ ئاتىلىشىنى ياكى خۇتبە دەپ ئاتالماسلىقىنى تەپسىلى بايان قىلماستىن، پەقەت الله تائالانى ياد ئېتىشنىلا تىلغا ئالدى. شۇڭا خۇتبىدە الله نى زىكىر قىلىشلا شەرت قىلىنىدۇ. ئەگەر ئاز دېگەندە الله نى زىكىر قىلىش دېگىلى بولىدىغان نەرسە خۇتبە بولۇشقا يېتەرلىكتۇر. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن نەقىل قىلىنغان، خۇتبە دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان ۋە ئىزچىل داۋام قىلىۋاتقان زىكىر بولسا، ۋاجىپ ياكى سۈننەتتۇر، ھەرگىزمۇ ئۇنىڭسىز ناماز ئادا تاپمايدىغان شەرت ئەمەس.»

شافىئىي ۋە ھەنبەلى مەزھىبىدىكىلەرنىڭ فىقھشۇناسلىرى خاتىپنىڭ مەخسۇس شەرتلىرى تولۇق بولغان مۇكەممەل ئىككى خۇتبىنى ئوقۇشنى شەرت قىلىدۇ. بۇ شەرتلەر ئىچىدە الله قا ھەمدى ئېيتىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىش، الله تائالانىڭ كىتابى قۇرئان كەرىمدىن ئايەت ئوقۇش، الله تائالاغا تەقۋادارلىق قىلىشقا تەۋسىيە قىلىش قاتارلىقلار بار. شافىئىي مەزھىبىنىڭ فىقھشۇناسلىرى بۇ شەرتلەرگە مۆمىن ئەرلەر ۋە مۆمىن ئاياللار ئۈچۈن دۇئا قىلىشنى زىيادە قىلغان.

---

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 18 ـ جىلد، 108 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 ـ جىلد، 103 ـ بەت.

مالىكى مەزھىبىنىڭ فىقھشۇناسلىرى خۇتبىدە پەقەت بىرلا شەرتنىڭ بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ خۇتبە كىشىلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتىدە ۋەز ـ نەسىھەت ۋە خۇتبە، دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان نەرسىلەر ئىچىدىن كىشىلەرنى كەلگۈسى يامان ئاقىۋەتتىن قورقۇتۇشنى ياكى كەلگۈسى بەخت ـ سائادەتتىن خۇش خەۋەر بېرىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇشى كېرەك[1].

«ئەررەۋزە ئەننەدىييە» ناملىق كىتابتا مۇنداق دېيىلىدۇ: «بىلىشىڭ كېرەككى، شەرىئەتتە يولغا قويۇلغان خۇتبە بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى ياخشىلىققا رىغبەتلەندۇرۇش ۋە يامانلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئادەتلەنگەن ۋەز ـ نەسىھەتتۇر. مانا بۇ خۇتبىنىڭ ھەقىقىي روھى بولۇپ، مۇشۇنىڭ ئۈچۈن خۇتبە ئوقۇش يولغا قويۇلغان. ئەمما الله قا ھەمدى ئېيتىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىش، قۇرئاندىن ئايەت ئوقۇش قاتارلىقلارنى شەرت قىلىشقا كەلسەك، بۇلارنىڭ ھەممىسى خۇتبىنىڭ شەرىئەت نامىدىن يولغا قويۇلۇشىنىڭ ئاساسى مەقسىتىدىن سىرتتا قالىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خۇتبىسىگە مۇۋاپىق بولۇشى ئۇنىڭ قىلمىسا بولمايدىغان ئىش ۋە چوقۇم ئورۇندىلىشى لازىم بولغان شەرت ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ.

بۇ مەسىلىگە ئىنساپ بىلەن قارايدىغان بولساق، خۇتبىدىكى ئاساسى مەقسەت ۋەز ـ نەسىھەت قىلىشتىن ئىبارەت بولغاچقا، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى الله قا ھەمدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىلمىسىمۇ بولىدۇ. ئەرەبلەرنىڭ ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلگەن ئۆرپ ـ ئادىتىدە بولسا ئۇلارنىڭ بىرى بىرەر ئورۇندا ئۆرە تۇرۇپ بىرەر سۆزنى قىلماقچى بولغاندا سۆزنى الله قا ھەمدۇسانا ئېيتىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىش بىلەن باشلايتتى. (بۇ نېمىدېگەن ياخشى، نېمىدېگەن ئەۋزەل ئىش ھە!) لېكىن ئۇ ئاساسى مەقسەت ئەمەس، بەلكى ئاساسى مەقسەت ئۇنىڭدىن كېيىنكى سۆزدۇر. ئەگەر بىرى: بىرەر زىياپەتتە سۆز قىلماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرغان ئادەم پەقەت الله تائالاغا ھەمدى ئېيتىۋېلىش ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىۋېلىش ئۈچۈنلا ئوتتۇرىغا چىققان دېسە، بۇ سۆز كىشىلەر تەرىپىدىن ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ. بەلكى ساغلام تەبىئەتلىك كىشى ئۇنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇ مۇقەررەرلەشسە، جۇمە نامىزىنىڭ خۇتبىسىدىكى ۋەز ـ نەسىھەتنىڭ توختالماقچى بولغان ئاساسى سۆز ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىسەن. ئەگەر خاتىپ بۇنى ئادا قىلسا، شەرىئەت جەھەتتە يولغا قويۇلغان ئىشنى ئادا قىلغان بولىدۇ. لېكىن ئۇنىڭدىن بۇرۇن الله تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتسا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتسا ياكى ۋەز ـ نەسىھەتىدە قۇرئان كەرىمنىڭ كىشىنى قاتتىق چۆچۈتىدىغان ئايەتلىرىنى كەلتۈرۈپ ئۆتسە، خۇتبە ئەڭ تولۇق ۋە ئەڭ ياخشى رەۋىشتە ئادا تاپقان بولىدۇ.»

تۆتىنچى ھۆكۈم

www.munber.org

[1] فىقھشۇناسلارنىڭ «ئەلفىقھۇ ئەلەلمەزاھىب ئەلئەربەئە» ناملىق كىتاب، 1 ـ جىلد، 390 ـ بەتتىكى قاراشلىرىغا ۋە دەلىللىرىگە قاراڭ.

جۇمە نامىزى قانچە ئادەم بىلەن ئوقۇلسا ئادا تاپىدۇ؟

فىقھشۇناسلار جۇمە نامىزىنىڭ توغرا ئادا تېپىشى ئۈچۈن شەرت قىلىنغان شەرتلەردىن بىرى جامائەت ئىكەنلىكىدە بىردەك پىكىرگە كەلگەن. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «جۇمە نامىزى ھەر بىر مۇسۇلمانغا جامائەت بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن پەرز قىلىنغاندۇر، پەقەت تۆت تۈرلۈك ئادەمگە پەرز ئەمەس بولۇپ، ئۇلار: قۇل، خوتۇن كىشى، كىچىك بالا ۋە كېسەلدىن ئىبارەتتۇر.»[1] بۇ نامازنىڭ جۇمە نامىزى دەپ ئاتىلىشىلا جامائەت بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. يالغۇز ناماز ئوقۇغان ئادەم جۇمە نامىزى ئوقۇدى، دېيىلمەيدۇ. شۇڭا جۇمە نامىزى ئۈچۈن چوقۇم جامائەت بولۇشى كېرەك.

ئۇلار قانچە ئادەم بىلەن جۇمە نامىزى ئۆتەشكە بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئوخشىمىغان 15 پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇنى ھافىز ئىبنى ھەجەر «فەتھۇلبارى» ناملىق كىتابىدا بايان قىلغان. ئايىتى كەرىم بولسا مۇئەييەن سانىنى ئېنىق كۆرسەتمىگەن. شۇنداقلا پاك سۈننەتتىمۇ جۇمە ئوقۇشقا تېگىشلىك بولغان جامائەت سانى ئوچۇق ۋە توغرا شەكىلدە رىۋايەت قىلىنمىغان. شۇڭا فىقھشۇناسلار مۇنداق بىرقانچە ئوخشىمىغان قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغان:

1 - ھەنەفىي مەزھىبىدىكىلەر مۇنداق دەيدۇ: «تۆت ئادەم بولۇپ، بىرى ئىمام بولسا جۇمە ئوقۇشقا بولىدۇ.» ئۈچ ئادەم بولسىمۇ بولىدۇ، دېگەن قاراشمۇ بار.

2 - شافىئىي ۋە ھەنبەلىي مەزھىبىدىكىلەر مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ ئاز دېگەندە 40 ئادەمدىن تەشكىل تاپقان چوڭ جامائەت بولۇشى كېرەك.»

3 - مالىكىي مەزھىبىدىكىلەر مۇنداق دەيدۇ: «مۇئەييەن سان شەرت قىلىنمايدۇ. بەلكى بىرەر مەھەللىدە ئولتۇراقلاشقان، ئۆزئارا ئېلىم - سېتىم بولۇپ تۇرىدىغان جامائەت شەرت قىلىنىدۇ. ئۈچ ئادەم بىلەن، تۆت ئادەم بىلەن ۋە ئۇنىڭدىن كۆپرەك ئادەم بىلەن جۇمە نامىزى ئوقۇشقا بولمايدۇ.»

ھافىز ئىبنى ھەجەر مۇنداق دەيدۇ: «مالىكىي مەزھىبىنىڭ قارىشى دەلىل جەھەتتە قالغان مەزھەبلەردىن كۈچلۈك بولۇش ئېھتىمالى بار.»[2]

بۇ يەردە يەنە جۇمە نامىزىغا ئالاقىدار نۇرغۇن ھۆكۈملەر بولۇپ، شاخچە ھۆكۈملەر تولۇق بايان قىلىنغان كىتابلارغا قارالسا بولىدۇ. بىز ئۇنى بايان قىلماي ئۆتۈپ كەتتۇق. چۈنكى بۇ ئايىتى كەرىمدە ئۇ ھۆكۈملەرنىڭ دەلىلى يوق. اللە مۇۋەپپەقىيەت قازاندۇرغۇچىدۇر ۋە توغرا يولغا باشلىغۇچىدۇر.

---

[1] ئىمام ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان.

[2] «ئەلفىقھۇ ئەلەلمەزاھىب ئەلئەربەئە» ناملىق كىتابقا، «فەتھۇلبارى» غا ۋە ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 28 - جىلد، 102 - بەتكە قاراڭ.

ئايەتلەر كۆرسەتكەن ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 ـ جۇمە نامىزى ئىبادەت قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان مۇسۇلمانلارغا مەلۇم شەرتلەر تولۇقلانغان ئەھۋال ئاستىدا پەرزدۇر.

2 ـ خۇتبە ئىڭشاش ۋە جۇمەنىڭ پەرزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئالدىراپ بېرىش ۋاجىپتۇر.

3 ـ ئەزان چىقىرىلغاندىن باشلاپ ناماز ئوقۇلۇپ بولغانغا قەدەر ئېلىم ـ سېتىم قىلىش ۋە باشقا مۇئامىلە ئىشلىرىنى قىلىش ھارام بولىدۇ.

4 ـ نامازدىن بۇرۇن ۋە نامازدىن كېيىن تىجارەت ۋە تىرىكچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش دۇرۇستۇر.

5 ـ رىزىق ئاللاھنىڭ قولىدىدۇر. شۇنداقتىمۇ ئىنسان ئۇنىڭغا ئېرىشىشنىڭ سەۋەبلىرىنى قىلىشى كېرەك.

6 ـ مۆمىننىڭ دۇنيا تىجارىتى بىلەن بولۇپ كېتىپ ئاخىرەت تىجارىتىدىن غەپلەتتە قېلىشى توغرا ئەمەس.

ئايەتلەرنىڭ ھېكمىتى

ناماز بەندە بىلەن پەرۋەردىگارى ئارىسىدا ئالاقە رولىنى ئوينايدۇ. ئۇ كىشىنى قەيسەر ئىرادىگە كەلتۈرىدىغان ۋە ئىمانىنى كۈچەيتىدىغان ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇ يەنە جەمئىيەتتە ئۆزئارا قويۇق ئالاقە قىلىشنى ۋە ئۇلپەتداش بولۇشنى كۈچەيتىدۇ. نامازدا جەمئىيەت ئەزالىرى ياخشىلىق ئۈستىدە ئۇچرىشىدۇ، ئۆزئارا ياخشىلىق قىلىشقا ۋە تەقۋادارلىق قىلىشقا ياردەملىشىدۇ. بىر كېچە ـ كۈندۈزدىكى بەش ۋاخ نامازنى ئالساق، بەزى كىشىلەر دۇنيالىق ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەسجىدتىن ئۇزاقلىشىپ كېتىدۇ ـ دە ، بەش ۋاخ نامازنىڭ بەزىسىنى جامائەت بىلەن ئوقۇيالماي قالىدۇ. ياكى ناماز ئۈچۈن مەسجىدكە كەلمەسلىكنى يېنىك قاراپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ھەر بىر مۇسۇلمانغا ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم جۇمە ئوقۇشنى پەرز قىلدى، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى ۋە خاتىپنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاپ ئىمانىي ئوزۇق ئېلىش، مۆمىن قېرىنداشلىرى بىلەن بىر ئارىغا جەم بولۇش، كىيلەلمىگەننى ئىزدەش، موھتاجغا ياردەم قىلىش، كېسەلنى يوقلاش، ئۇرۇشۇپ قالغانلارنى ياراشتۇرۇپ قويۇش ۋە كەمچىلىك ئۆتكۈزۈۋاتقانلارغا ئايىماي نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن، شۇنداقلا باشقىلارغا سالام بېرىش، ئېھتىرام قىلىش، ئوچۇق چىراي بولۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتكە ئالاقىدار بولغان، جەمئىيەتكە تىنچلىق ۋە

www.munber.org

ئامانلىق كەلتۈرىدىغان گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاقلىرىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن نامازغا ئالدىراپ كېلىشكە ۋە ئۇنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇدى.